

СВІТЛАНА ЛЕБЕДЕНКО, ВЛАДИСЛАВ СМИРНОВ
(Полтава)

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГІКИ

Соціалізація молоді розглянута у контексті сучасних проблем педагогіки. Проаналізовані місце і роль соціалізації у структурі освітньої діяльності, яка включає в себе навчання, соціалізацію і культурацію. Досліджені особливості соціалізації неповнолітніх правопорушників і безпритульних як у 1920-30-х роках, так і в сучасному суспільстві.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, педагогіка, освітологія, соціалізація, правопорушник, безпритульні, покарання, діти вулиці, служба порозуміння, медіатор.

Якщо на початку 21-го століття проглядалися лише контури пророкованого Деніелом Беллом (1919-2011) інформаційного суспільства, то зараз воно постає як реальність. У суспільстві, що зростає на наших очах і за нашою участю, пріоритетного значення набувають нематеріальні цінності. Головним ресурсом людства віднині й надалі будуть людські знання і здібності. Їх генерування і розвиток є завданням освіти. Сьогодні освітня система посідає унікальне місце в українському суспільстві – і за безпосереднім впливом на громадян, і за значенням для майбутнього держави. У Доповіді про розвиток людини ООН (2010 рік) Україна за індексом освіти (скоригованим із урахуванням нерівності) посідає високе 18-е місце (індекс 0,795), випереджаючи, зокрема, такі країни, як Іспанія (22-е місце, індекс 0,781), Велика Британія (24-е; 0,766), Франція (27-е; 0,751) та ін. Середній індекс освіти по країнах світу становить 0,436, тобто Україна перевищує його в 1,8 рази. Разом із тим, у рейтингу найбільш успішних країн, що їх на підставі аналізу 79 показників (матеріальний стан і якість життя громадян, економічні показники, рівень освіченості, якість системи охорони здоров'я, безпека, рівень особистих свобод, наявність демократичних інститутів тощо) складає Британська організація Legatum Institute, Україна посідає лише 69-е місце в оточенні Домініканської Республіки (68-е місце) та Індонезії (70-е). Зазначена невідповідність обумовлена втратою пріоритету людиноцентризму, коли «сама людина виступає основним критерієм у визначенні відповідності чи невідповідності систем освіти потребам соціального розвитку», а освіта «покликана підготувати людину до майбутніх суспільних та цивілізаційних трансформацій» [5].

Створити умови для всебічного розвитку «людського капіталу» (у розумінні П'єра Бурдьє, 1930-2002) – проблема, якою має опікуватися сучасна вітчизняна педагогіка. Натомість, ми все частіше спостерігаємо приклади ціннісної інверсії (від лат. *inversio* – *перевертання*): відбувається розрив традицій, руйнування ціннісної ієрархії й кардинальні зміни комбінаторики поведінки. Як наслідок – угору ієрархічними щаблями просуваються табуйовані цінності, а цінності споконвічно справжні, абсолютні відтісняються на культурну периферію. Останнім часом навіть постає питання про доцільність розвитку альтернативної щодо педагогіки галузі – освітології (едукології) – царини міждисциплінарних досліджень феномену освіти як комплексу наук про всебічний розвиток людини [12].

Можна очікувати, що освітологія виявиться настільки продуктивним аттрактором, що в його поле тяжіння потраплять усі дослідження у сфері освіти [6]. Але

для того, аби аттрактор почав діяти, дуже важливо правильно зробити перші кроки. «Часто у великих відкриттях найважливіше правильно поставити питання. Прозріння, постановка продуктивного питання найчастіше є більшим досягненням, ніж розв'язання вже сформульованої задачі», – пише Макс Вертгеймер (1880-1943) [2, с. 178].

У роботах останніх років В. А. Смирновим показано [8], що завдяки фундаментальній основі сучасного буття – інформації – усе розмаїття педагогічних явищ збирається в органічну цілісність. У межах інформаційної педагогіки доведена можливість гуртування скерованих на учня різноманітних зовнішніх інформаційних потоків у три основні групи: (1) з боку ноосфери у ракурсі її інформаційних можливостей, (2) з боку соціуму, (3) з боку культури (рис. 1), тоді як сам учень локалізується в освітньому інформаційному просторі в центрі інформаційних упливів, де інформаційні потоки стягуються у точку (фокусуються). У педагогічній практиці вплив на учня інформаційного потоку (1) означають як навчання (формування моно- і полідисциплінарного предметного знання), вплив інформаційного потоку (2) – як соціалізацію, а вплив інформаційного потоку (3) – як культурацію. Додержуючись логіки О. Конта, за якою в картині соціального простору можуть бути використані декартові осі координат, згрупуємо наявні в інформаційному просторі інформаційні потоки в три групи і скеруємо їх на учня (рис. 1).

Рис. 1. Фрагмент глобального інформаційного простору у трьох осях (навчання, соціалізація і культурація) і деякі наслідки взаємопов'язаних інформаційних упливів на учня: громадянськість і патріотизм, духовність та інтелігентність, гуманність і толерантність

Те, що освітні феномени є невіддільними від суспільних процесів, не викликає сумнівів. Адекватна поведінка людини в суспільстві є наслідком її соціалізації. Під соціалізацією (*socialization*) ми розуміємо у даному випадку як процес, так і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціокультурного досвіду (соціальних норм, цінностей, зразків поведінки, ролей, настанов, звичаїв, культурної традиції, колективних уявлень і вірувань тощо). Тільки соціалізована людина успішно функціонує як член спільноти. Американський соціальний психолог Чарлз Кулі (1864-1929) бачив у соціалізації прояв людської природи, кажучи, що «людина не має її від народження, вона може набути її тільки завдячуючи товариству; в ізоляції вона приходить у занепад». Важливо розуміти, що ціннісні орієнтації передаються не засобами безособової комунікації (як це відбувається з науковими знаннями), а через міжособистісне спілкування і засвоюється не мисленням, а переживанням [4].

Зрозуміло, що педагогічний вплив на учня є найефективнішим, коли всі скеровані на нього інформаційні потоки узгоджені в часі й просторі, є когерентними. Дослідження цих процесів виходить за межі сучасної педагогіки, оскільки прищеплення цінностей, допущення до них не є проблемою освіти у звичному її розумінні. Проблема формування переконань (моральних, політичних, релігійних) також не є завданням освіти.

Мета статті полягає у дослідженні ефективності процесів соціалізації як засвоєння норм поведінки, норм моралі, переконань людини в умовах варіації інформаційних впливів на неї з боку оточуючого соціального середовища.

Хід соціалізації, формування особистості у певних соціальних умовах ніколи не буває одномірним і лінійним, він не тільки має «ширину», але й виявляє розгалуження, зигзаги й петлі. Ця неоднозначність інформаційного впливу на людину значною мірою обумовлена смисловою наповненістю інформаційних потоків, їх інтенсивністю та часом дії. Втрата (відсутність) соціалізованості спостерігається у феральних (від лат. *homo ferus* – люди-вовки) людей. Випадіння із суспільства на ранньому етапі життя призводить до того, що ці люди виявляються не здатними до життя серед *homo sapiens* і швидко гинуть. Діти, виховані у спеціалізованих закритих навчальних закладах (дитячих будинках, інтернатах, колоніях і т.п.), як правило, соціалізовані на середньому рівні відповідного континууму. Залишаючи такі заклади, вони важко адаптуються до великого суспільства. Головним агентом соціалізації завжди є родина: «Сильно помиляються ті батьки, які думають, що справжнє культурне виховання є обов'язком школи й суспільства, а сім'я в цій царині нічого зробити не може» (Макаренко А. С. «Виховання культурних навичок»). Найвищий потенціал соціалізації формується в інтелігентних родин. При роботі з дітьми з таких родин найбільш успішно вирішується завдання, сформульоване свого часу головою Паризької академії наук Анрі Пуанкаре (1828-1892): «... проведи розум дитини тим шляхом, яким проходив розум його батьків, прискорюючи певні етапи розвитку, але не пропускаючи жодного з них».

Освоєння малюком свого безпосереднього оточення, «світу дитинства» означає первинну соціалізацію особи. Переходячи у новий світ, людина втрачає світ старий і все, що з ним пов'язане: відбувається вторинна соціалізація. Протягом життя вона може відбуватися декілька разів. Радикальні зміни настанов, переконань індивіда, цілей, норм і цінностей життя означають ресоціалізацію особи. Ресоціалізація може набувати драматичних форм. Її потребують, зокрема, засуджені після відбуття покарання у пенітенціарних закладах.

Соціалізуючі інформаційні впливи (2) можуть бути генеровані як державними інституціями, так і агентами соціалізації нижчого ієрархічного рівня: окремими особами, групами людей, громадськими організаціями. Створення умов для найскорішої та ефективної ресоціалізації правопорушників є прерогативою держави. Особливої уваги потребує ресоціалізація малолітніх правопорушників. Сьогодні кожен 15-й злочин в Україні скоюється дитиною (лише за 11 місяців 2012 року таких злочинів було вчинено 14 тис.). За це щороку засуджується понад 20 тис. підлітків, 50-70 з них виявляються неграмотними. Понад 60 % в'язнів відбувають строк від 3-х до 5-и років. У десяти виховних колоніях для неповнолітніх (з яких 9 – для хлопців і 1 – для дівчаток) утримується сьогодні 1278 дітей, у слідчих ізоляторах перебуває 553 особи, у школах та училищах соціальної реабілітації – 320. Третина з них відбуває покарання за крадіжки, третина – за розбій і пограбування. Майже 70 % засуджених вели асоціальний спосіб життя, 24 % не вчилися і не працювали, 22 % є сиротами. Більшість (52 %) не мали батьківського піклування, ними не опікувалися ані родичі, ані близькі. За статистикою, до 85 % засуджених знову підуть на злочин.

На жаль, українська держава виявляється неспроможною організувати ефективну роботу з профілактики і попередження правопорушень неповнолітніми. Заклади соціальної реабілітації працюють слабо. Так, у 6 школах соціальної реабілітації, які розраховані на 840 дітей, утримується лише 222 дитини, з них направлені туди за рішенням суду – 62, за заявою батьків – 160. У країні функціонує 3 училища соціальної реабілітації, розраховані на 600 дітей, але знаходиться там лише 98. При цьому, за статистикою МВС України, якщо у 2009 році українці віком від 14 до 17 років скоїли 12,9 тис. злочинів, то у 2012 році їхня кількість сягнула вже 14,2 тисяч. У той час, коли західна Європа, а також Канада й Австралія давно відмовилися від практики карати підлітків в'язницею за дрібні злочини, законодавство України у 2010 році було доповнене (Закон України N 2507-VI від 09.09.2010 р.) нормою, відповідно до якої до приймальників-розподільників на термін до 30 днів можуть бути ув'язнені за деякі види злочинів діти віком від 11 (!) років. Підраховано, що у Канаді з населенням, яке за кількістю можна порівняти з українським, налічується лише 500 неповнолітніх ув'язнених, у Польщі – 512, в Італії – 465, тоді як в Україні їх нараховується 1500.

Не менш масштабною, ніж злочинність неповнолітніх, постає і проблема безпритульних дітей. У листопаді 2011 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) встановив, що кількість безпритульних дітей віком від 10 до 19 років в Україні становить близько 150-160 тисяч при загальній кількості дітей в Україні близько 9 мільйонів (офіційна статистика повідомляє про 12 тисяч безпритульних, неофіційна дає оцінку від одного мільйона до двох).

Ситуація із соціалізацією неповнолітніх починає нагадувати ту, що була майже 100 років тому, за ранньорадянських часів. Але тодішня держава намагалася докорінно змінити підходи щодо впливу на осіб, які порушили закон. Це стосувалося як дорослих, так і неповнолітніх. Відразу ж після закінчення громадянської війни 1918-1920 років у Країні Рад почав упроваджуватися в життя принцип, за яким у суспільстві робітників і селян не може бути покарань, а мають лишитися тільки засоби соціальної захисту держави від нестійких елементів, що випадково опинилися на злочинному шляху. Їх треба було не карати, а виправляти шляхом перевиховання. Із кримінального законодавства 1922-1926 років навіть був вилучений сам термін «злочин». Тоді ж тюрми були перейменовані у виправно-трудові будинки. А ухвалений за тих часів Виправно-трудовий кодекс ще й поширив на ув'язнених майже всі права, надані трудівникам згідно із Кодексом законів про працю (8-годинний робочий день, оплата за працю, надання відпустки і таке інше).

Надзвичайно гуманною була політика держави щодо правового і соціального захисту дитинства. Одним із перших декретів радянської влади був Декрет Раднаркому РРФСР від 14 січня 1918 року «Про комісії для неповнолітніх». Він ліквідував суди і тюремне ув'язнення для підлітків і звільняв від ув'язнення всіх тих, хто раніше був заарештований. Цим самим Декретом взагалі скасовувалася кримінальна відповідальність неповнолітніх віком до 17-и років. Новостворені комісії, визначаючи ступінь винуватості особи і міру покарання, діяли вкрай ліберально: наприклад, за період від жовтня 1922 р. по лютий 1923 р. до суду було скеровано лише близько 10 % справ неповнолітніх правопорушників. Як свідчать звіти НКВС за 1922 рік, кількість неповнолітніх ув'язнених у країні становила лише 1200 осіб.

Щоправда, проблема безпритульності в Україні була тоді значно гострішою, ніж нині. У 1919-1920 роках нараховувалося 950 тисяч безпритульних дітей (при загальній кількості дітей в Україні 7 600 000). 1 липня 1920 року Наркомос УРСР навіть був змушений видати Декларацію про соціальне виховання дітей. Її нагальність зумовлювалася економічною катастрофою, яка охопила Україну, глибокою кризою сім'ї, шаленими темпами зростання безпритульності. У своєму дисерта-

ційному дослідженні полтавка Олена Ільченко (2006 р.) зазначає, що у 20-30-і рр. ХХ століття м. Полтава й райони області прийняли понад 10 тис. безпритульних дітей з Поволжя, Москви, Петербурга, незважаючи на те, що в регіоні нараховувалося 36 тисяч місцевих дітей-безпритульників [3].

У 50-60-і рр. уважалося, що в нашій країні, так само, як і в інших індустріально розвинених країнах, із безпритульністю покінчено. Однак наприкінці ХХ ст. виник феномен нової хвилі безпритульності, що виявився в проблемі так званих дітей вулиці. За оцінками Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), у 1980-х роках у світі налічувалося близько 30 млн. дітей вулиці, серед яких власне безпритульні, самотні діти становили понад 30 % загальної кількості. Відтоді ситуація лише погіршується, і кількість безпритульних дітей у світі вже сягає 150 мільйонів (половина з них припадає на країни латиноамериканського континенту). Видатний український філософ, професор Сергій Кримський (1930-2010) вказував на існування так званих «петель антиципації»: у нелінійних системах, здатних до самоорганізації (у тому числі й в соціальних системах), процеси йдуть так, начебто вони йшли у всьому обсязі системи в минулому, а в певних зонах – так, якими вони мають бути в майбутньому. Водночас усі вони існують у теперішньому часі [7, с. 29].

Через процеси контурної присутності майбутнього і минулого в теперішньому суспільстві спостерігаються, на перший погляд, неочікувані наслідки: повернення, здавалося б, відкинутих моделей поведінки, масових психокультурних установок тощо. Спостерігається закономірність, на яку вказував свого часу Сергій Кримський: історичні явища, які чітко виділялися на ранніх етапах розвитку суспільства (у даному випадку асоціальні прояви серед молоді), обов'язково отримують розвиток на його пізніших фазах, причому в пануючих, домінуючих формах [7, с. 28].

Ураховуючи цю закономірність, звернемо увагу на вітчизняний досвід успішної протидії протиправній поведінці неповнолітніх, накопичений упродовж 1920-30-х років. Матвієм Погребінським, Антоном Макаренко та їхніми сучасниками і послідовниками була запропонована ефективна система освітньої і виховної діяльності, реалізована у новостворених закладах: самоврядних трудових комунах і колоніях. Уплив на вихованців цих установ чинився через стимул конкретних завдань, складність яких збільшувалася водночас із розширенням інтересів особистості. Колектив вихованців сам конструював соціальне середовище, мікросоціум, у якому всі його члени були залучені до виховання і перевиховання, взаємно збагачуючи один одного. Винайдена і впроваджена система ресоціалізації молоді будувалася на трьох взаємозалежних принципах. Перший і наріжний принцип – праця, причому кожний вихованець знаходив справу до душі. Принцип другий – самоврядування, завдяки якому вихованці могли реально розпоряджатися плодами своєї праці. Нарешті, принцип третій – колективна відповідальність.

В одній із своїх праць «Tristes tropiques» («Сумні тропіки», 1955) видатний французький філософ і культуролог Клод Леві-Строс (1908-2009) подав опис цивілізації, яка виявилася неспроможною використати знаряддя, завезені колонізаторами. Племена вимирали попри те, що мали у своєму розпорядженні інструменти для життя. Причина цього сумного досвіду в тропіках полягала у нездатності засвоїти і використати накопичений іншими життєвий досвід. Ця ситуація певною мірою повторюється в обставинах, які ми розглядаємо у статті. Досвід соціальної педагогіки 1920-х років не знаходить свого застосування. Пояснення такого стану речей знаходимо в Арнольда Тойнбі (1889-1975), британського історика і культуролога, автора дванадцятитомної праці із порівняльної історії цивілізацій «Дослідження історії»: «Парадоксальним, але глибоко істинним і найважливішим принципом життя є те, що задля досягнення якоїсь певної мети треба домагатися не

самої мети, але чогось величнішого, такого, яке лежить поза межами даної мети» [9, с. 515-516].

Чогось величнішого поза межами завдання протидії злочинності ми не бачимо. Якщо у 1920-30-х роках проблема соціалізації і ресоціалізації молоді була у фокусі уваги саме державних інституцій, то нині доводиться сподіватися здебільшого на мало скоординовані дії з боку високо моральних громадян і громадських утворень. Так, на засадах допомоги для самопомоги та самоутримання в Україні сьогодні функціонує одна позаурядова організація – це Спільнота взаємодопомоги «Оселя», яка знаходиться у місті Винники неподалік Львова. Від січня 2008 року «Оселя» є членом Міжнародного руху «Еммаус» і працює відповідно до проголошених рухом засад.

Діяльність «Оселі» побудована так, що кожен її мешканець зобов'язаний виконувати посильну для нього працю, дотримуватися робочого графіку, відвідувати групи терапії залежностей (80 % безпритульних є залежними від алкоголю), брати участь у тренінгах особистісного зростання, а також допомагати біднішим за себе. Щотижня мешканці «Оселі» за власні кошти готують гарячий обід для сотні безпритульних людей міста Львова. Термін перебування у Спільноті не є обмеженим, хоча працівники постійно наголошують на зовнішній активності людини – необхідності пошуку праці та відновлення втрачених родинних зв'язків і/або формуванні нових. За час функціонування організації тут надали послуги більше тисячі особам. За весь час існування у Спільноті проживало майже 500 людей. До нормального соціального життя повернулося 30 % з них.

Значні зусилля у допомозі безпритульним дітям, сиротам, неповносправним людям, дітям трудових мігрантів тощо надає міжнародний благодійний фонд Карітас України, заснований у 1994 році для координації зусиль добровільних організацій місцевих громад Української греко-католицької церкви. Крім допомоги дітям, Карітас України впродовж майже 20 років здійснює масштабну благодійну діяльність для нужденних українців у багатьох інших напрямках – домашня опіка для людей похилого віку, паліативна медицина, профілактика ВІЛ-СНІДу, допомога узалежненим особам, реінтеграція мігрантів, допомога ув'язненим, надання гуманітарної допомоги, робота благодійних їдалень, запобігання торгівлі людьми, лобістська діяльність і дослідження міграційних процесів, розвиток волонтерства, допомога жертвам стихійних лих тощо.

Заради вирішення проблеми дітей вулиці в Україні свої зусилля Карітас об'єднав з іншою міжнародною організацією – «Європейський Рух», створивши спільний проект «Допомогти Дітям Вулиці».

Для реалізації проекту «Допомогти Дітям Вулиці» фондом розпочато загальнонаціональну інформаційну кампанію зі збору коштів. Основою кампанії є особиста та громадська ініціатива людей та компаній. До 2007 року проект повністю фінансувався ЄС та партнерськими організаціями із закордону. Сьогодні розширюється географія проекту та залучаються місцеві кошти. Саме участь у проекті та допомога українців є найважливішою, адже вирішення соціальних проблем є перш за все особистим обов'язком і не має покладатися лише на іноземні інституції. Першими з дітьми вулиці почали працювати у місті Тернополі у 1998 році. Потім у місті Києві – 2001 рік, 2000 рік – м. Львів, 2003 рік – м. Хмельницький (під назвою «Допомога на колесах»), 2006 рік – м. Донецьк. У 2002 році був знятий фільм про дітей вулиці українською та німецькою мовами. Зараз проект «Допомогти Дітям Вулиці» працює в п'яти містах постійно, але підтримують цей проект у різних формах ще в чотирьох містах України.

Фактично Україна запозичує новий для себе досвід протидії делінквентній (лат. *delictum* – провина, англ. *delinquency* – правопорушення, провина) поведінці своїх громадян. Сьогодні ув'язнені в Україні вже не виконують господарсько-

економічну функцію, вони вже не є реальною робочою силою, а праця у пенітенціарному закладі давно з обов'язку і важливого інструменту перевиховання перетворилася у привілей. Тому суспільство вже не має ресурсів для утримання ув'язнених і наглядачів. Усе більшої актуальності набуває відома sentenza Мішеля Фуко (1926-1984): «Покарання має уражати скоріше душу, а не тіло» [10].

Але каральний підхід до розв'язання проблеми злочинності сьогодні виявляється неефективним не тільки економічно, але й соціально. Репресії аніж не захищають суспільство, скоріше піддають його ще більшій потенційній загрози. Місця позбавлення волі культивують рецидивну злочинність. Там вкінці руйнуються здатності засудженого до соціальної адаптації, до життя в нормальному суспільстві, в нього атрофується почуття відповідальності за себе і близьких. За відсутності ефективних реабілітаційних програм, звільнені з місць позбавлення волі часто змушені вчинити новий злочин і повернутися у звичне для себе середовище. Вкрай тривожною є ситуація з неповнолітніми: утримання підлітків у місцях позбавлення волі спричиняє їхню десоціалізацію, що стає перешкодою до налагодження повноцінного життя в суспільстві. Концентрація дітей приблизно одного віку з несформованою особистісною структурою в умовах закритості пенітенціарних установ, у середовищі, де єдиним реальним авторитетом є сила, виховує надзвичайну жорстокість, створює для багатьох нестерпні умови, формує соціальних інвалідів або злочинців.

Останніми роками у багатьох країнах світу ставиться питання щодо «кризи покарання» як такого. Висловлюється думка (див., наприклад, Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание. – М., 1998), що традиційні уявлення про правопорядок, які базувалися на державному контролі і залякуванні, стають сьогодні неспроможними. Як альтернатива – з'являється концепція «відновних» практик, коли на перше місце виходить не покарання, а примирення правопорушника з жертвою і відшкодування збитку.

Зазначимо, що подібний підхід до правопорушення і правопорушника є неюридизованою процедурою пошуку справедливості. Реакція на правопорушення відбувається у формі, яка навіть не імітує звичний судовий розгляд. Замість судді як арбітра у спорі з'являється посередник-медіатор. Він виконує функції ведучого програми примирення і має лише спостерігати за процесом, створювати умови для спілкування конфліктуючих сторін, але не вдаватися до оцінок самої ситуації.

Як відомо, у Болшевській трудовій комуні ОГПУ, створеній під орудою Матвія Погребінського, така роль посередника покладалася на конфліктну комісію, що вибиралася відкритим голосуванням з-поміж вихованців [1]. Відтоді світова практика напрацювала великий арсенал примиренських технологій і моделей, а також нові навчальні програми зі спеціальної підготовки ведучих-медіаторів. В Україні ці проблеми знаходяться осторонь педагогічної освіти. Натомість закордонні центри виявляють у цих питаннях неабияку активність. Так, міжнародна організація Search for Common Ground («Пошук порозуміння») в Україні створила у місті Києві Український Центр Порозуміння (УЦП) – благодійницьку організацію, метою діяльності якої є формування у підлітків та дорослих співробітницького підходу до розв'язання конфліктів. УЦП існує від 2006 року, за цей час в Україні створено понад 100 шкільних служб порозуміння (ШСП) в 10 областях. Інша назва ШСП – Шкільна служба розв'язання конфліктів (ШСРК). Аби навчити практичним навикам медіатора, УЦП проводить тренінгові заняття «Базові навички медіатора шкільної служби розв'язання конфліктів», на яких тренери цієї організації знайомлять майбутніх медіаторів із інноваційною технологією розв'язання шкільних конфліктів, вчать використовувати нові комунікативні техніки тощо. За даними закордонної статистики, запровадження програм шкільної медіації в школах дозволяє знизити рівень конфліктності (зареєстрованих бійок) на 80 %, а кількість

прогулів на 75 %. Про схожі результати повідомляють і українські дослідники [11, с. 6].

Зазначимо, що ці відновні практики не передбачають залучення колективу до розв'язання конфліктних ситуацій, що йде у розріз із радянською практикою виховання М. Погребінського, А. Макаренка та інших визнаних вітчизняних авторитетів у галузі соціальної педагогіки. Разом із тим використання відновних практик в Україні можна вважати цілком унормованим.

Очевидно, що процеси соціалізації є надзвичайно складними і виходять за межі традиційної педагогіки. Їхня роль зростає водночас із розвитком суспільства. Формування таких моральних якостей людини як толерантність, гуманізм, патріотизм, громадянськість та ін. безпосередньо пов'язані з соціалізацією особи (рис. 1). Наслідуючи гарвардського психолога, професора Лоренса Колберга (1927-1987), можна розрізнити декілька стадій морального розвитку особистості в процесі соціалізації. Дві перші стадії стосуються дітей, які ще не засвоїли понять «добре» – «погано». При спілкуванні в сім'ї вони прагнуть уникнути покарання (*перша стадія*) або заслужити заохочення (*друга стадія*). На *третьій стадії* люди вже чітко усвідомлюють думки інших і прагнуть діяти так, щоб завоювати схвалення оточуючих. Хоча на цій стадії починають формуватися власні поняття про «добре» і «погано», люди в основному прагнуть пристосовуватися до оточуючих, аби заслужити їхнє схвалення. На *четвертій стадії* люди усвідомлюють інтереси спільноти й правила поведінки в ній. Саме на цій стадії формується моральна свідомість: людина, котрій касир дав забагато решти, повертає її, тому що «це правильно». На думку Л. Колберга, на останніх двох стадіях люди здатні робити високоморальні вчинки. На *п'ятій стадії* люди здатні осмислювати можливі протиріччя між різними моральними переконаннями. Вони спроможні робити узагальнення, уявляти собі, що відбудеться, якщо все буде відбуватися певним чином. На цій стадії формуються власні судження особистості про те, що таке «добре» і що таке «погано». Нарешті, на *шостій стадії* в людей формуються власні етичні оцінки, універсальні й послідовні моральні принципи. Такі люди є зрілими громадянами, вони позбавлені егоцентризму і пред'являють до себе такі самі вимоги, як і до будь-якої іншої людини. Їхня поведінка підпорядкована категоричному імперативу І. Канта: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла водночас мати силу принципу всезагального законодавства». Лоренс Колберг не пов'язує періоди морального розвитку особистості з певним віком людини. На його думку, більшість людей досягають у кращому випадку третьої стадії, але є й такі, що на все життя залишаються морально незрілими. Як сприяти ефективній соціалізації сучасної людини і до відання якої науки, педагогіки чи освітології, краще віднести це питання – покаже майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Болшевцы. Сборник [под ред. М. Горького, К. Горбунова, М. Лузгина; предисл. М. Горького]. – М. : ОГИЗ «История заводов», 1936. – Режим доступа: <http://ruslit.traumlibrary.net/book/sbornik-bolshevtsy/sbornik-bolshevtsy.html>.
2. *Вертгеймер М.* Продуктивное мышление / *М. Вертгеймер* : Пер. с англ.; общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко. Вступ. ст. В. П. Зинченко. – М. : Прогресс, 1987. – 336 с.
3. *Льченко О. Ю.* Виховання дітей-безпритульників на Полтавщині в 20-30-і рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / *О. Ю. Льченко* ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 21 с.
4. *Каган М. С.* Мир общения: проблема межсубъектных отношений / *М. С. Каган*. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1988. – 319 с.
5. *Огнев'юк В. О.* Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку [монографія] / *В. О. Огнев'юк*. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.

6. Освітologia: витоки наукового напрямку : [монографія] / [за ред. В. О. Огнев'юка; автор. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа та ін.]. – К. : Едельвейс, 2012. – 336 с.

7. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко. – К. : Благотв. фонд «Международный деловой центр», 1998. – 432 с.

8. Смирнов В. А. Информационная педагогика [монография] / Т. П. Варламова, И. С. Ерёмкина, Л. П. Ефимова и др.; под общ. ред. С. С. Чернова // Теория, методика и организация педагогической работы. – [Книга 2]. – Новосибирск : Издательство «СИБПРИНТ», 2010. – 250 с.

9. Тойнби А. Постижение истории / А. Тойнби. – М. : Политиздат, 1991. – 623 с.

10. Фуко М. Наглядати і карати / Мішель Фуко. – К. : Основи, 1998. – 392 с.

11. Чупрін О. Медіація як метод примирення. Особливості проведення / О. Чупрін // Соціальний педагог. – 2008. – № 6 (18). – С. 36-43.

12. Steiner E. Educology of the free / Elizabeth Steiner. – New York : Philosophical Library, 1981. – 69 p.

СВЕТЛАНА ЛЕБЕДЕНКО, ВЛАДИСЛАВ СМІРНОВ

СОЦИАЛИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖИ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГИКИ

Социализация молодежи рассмотрена в контексте современных проблем педагогики. Проанализированы место и роль социализации в структуре образовательной деятельности, которая включает в себя научение, социализацию и культурацию. Исследованы особенности социализации несовершеннолетних правонарушителей и беспризорных как в 1920-30-х годах, так и в современном обществе.

Ключевые слова: информация, информационное общество, педагогика, образование-ведение, социализация, правонарушитель, беспризорные, наказание, дети улицы, служба согласия, медиатор.

SVITLANA LEBEDENKO, VLADYSLAV SMYRNOV

YOUTH SOCIALIZATION IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICS' PROBLEMS

In modern global world all-known regularity are manifests more and more: degree of the society development is connected with level of the development of the education and sciences immediately. But in focus of attention of the native education and traditional pedagogy, which provides its scientific accompaniment, remain the pedagogical processes and phenomena, inherent previous, industrial stage of the society development. In work is made attempt to analyze one of three forming modern education – socialization. This is made on base of the positions newest pedagogy of 21-s centuries – an information pedagogy, founder of which is one of the authors of this article.

The original conceptual scheme, which are described the information influences upon pupil, is proposed. In this scheme the picture of educational space are supplied by Cartesian coordinate system (OY – a teaching, OX – a socialization, OZ – a culturation).

The process of socialization is analyzed on example of the minor offenders. The trend of the rolling up of state and its structures activities directed to resocialization of minors with delinquent behaviors is revealed. The place of the state structures begins to occupy the non-state public organizations: «Oselya» (the city Vinniki, Lviv area), an international solidarity movement «Emmaus», international charitable fund Caritas Ukraine, international organization «European Movement Ukraine» and others. Authors fix the fact of the appearance «reconstruction» practical person, which are direct to reluctance of youth offenses. This practical are introduced in Ukraine through international organization «Search for Common Ground».

In this work the questions about the productivity of consideration the problems of youth socializations within new scientific area – educology – are discussed also.

Keywords: information, information society, pedagogy, educology, socialization, socium, offender, neglected, punishment, street child, search of consent, mediator.

Одержано 7.03.2013, рекомендовано до друку 15.04.2013.